

ГАЇВКИ В СИСТЕМІ ВЕСНЯНОЇ ОБРЯДОВОЇ ПІСЕННОСТІ СЕЛА ПІДЛІСНЯ

Буличева В.В., Вівчарик Н.М.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

У статті проаналізовано тематику гаївок та основні мотиви. Досліджено образи та символіку текстів. Охарактеризовано особливості жестикуляції при виконанні пісень. Доведено, що гаївки виконуються з практично-магічною метою. З'ясовано, що символічними є сакральні і тотемно-анімістичні образи. У статті досліджено гаївки, зафіксовані з уст жителів села Підлісся, які належать до різних тематичних груп: господарсько-вегетаційної (рослинної), інтимно-ліричної (любовної), розважально-жартівливої.

Ключові слова: образ, тема, мотив, символ, жанр, фольклор, гаївка, ліризм, психологізм, жестикуляція, імітація.

Постановка наукової проблеми та її значення. Український фольклор – одна з найважливіших і вагомих складових національної культури народу – потребує поглибленого вивчення, а саме: художніх особливостей, функціонування, змін і новотворення на сучасному етапі різних жанрів народної словесності, зокрема гаївок. Що й зумовлює **актуальність** нашого дослідження. Гаївки поєднують у собі різні види мистецтва – словесне, музичне, театральне, хореографічне, оскільки пов'язані із народним побутом і обрядами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існує чимало номінацій на позначення терміна «гаївка». Зокрема, М. Грушевський, вказував, що «на різних територіях ці тексти називають по-різному: «ягівка», «гаїлка», «гагілка», «ягілка», «магілка», та ін.» [1, с. 203]. О. Партицький зазначає, що термін «гаївка» походить від назви індійського свята весни «гулі» або «голі» [3, с. 16].

С. Килимник не погоджується з цією думкою і підтримує гіпотезу, висловлену В. Гнатюком про те, що «гаївка» походить від слова «гай» (місце проведення язичницьких оргій та забав), звідси – часті рефрени типу «гай-гай», «ой, гай», «гаю-гаю» та інші [2, с. 81].

С. Килимник – дослідник українського фольклору в діаспорі – у своїй праці «Український рік у народних звичаях в історичному освітленні» веснянки і гаївки розглядає як один жанр [7, с. 322]. Ф. Колеса вважав, що відмінність гаївок полягає в тому, що вони виконувались тільки у час великодніх свят, а веснянки, на його думку, «обіймають крім гаївкових ігор, ще й цілий цикл весняних пісень, які співаються вже від Благовіщення [10, с. 106]. Зокрема в Івано-Франківській області гаївки виконуються лише у Великодні свята і у Провідну неділю.

Гаївки як жанр народної пісенної творчості стали об'єктом сучасних наукових студій, які

представлені такими іменами: О. Бариліак, О. Дей, В. Доценко, Р. Кирчів, Т. Міндер, Д. Скляр, М. Сокіл, М. Сорока, М. Сохан, О. Чебанюк, Д. Шпак.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Наша мета – дослідити місце й роль гаївок у системі української весняної обрядової пісенності с. Підлісся, визначити особливості їх побутування, здійснити комплексний аналіз зібраного текстового матеріалу творів.

Формулювання цілей статті. Мета нашого дослідження передбачає вирішення таких основних завдань: дослідити тематику та основні мотиви гаївок; охарактеризувати специфіку виконання цих пісень; проаналізувати образи та символіку зафіксованих текстів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У с. Підлісся виконання гаївок здійснюється в другий день Великодня. Характерною особливістю цих пісень є те, що вони завжди виконуються у супроводі з рухами. У гаївках про відкриття небесних воріт та подібних до них часто зустрічається мотив боротьби чи битви. У селі ще й досі збереглася традиція, за якою парубки б'ються, борються між собою, імітуючи давній міф про циклічну.

Підкреслимо, що у княжу добу до цього мотиву долучаються інші – війни та викупу. З елементами пізніших нащарувань такі твори часто набувають звучання казки: *Всі: Воротарю, воротарчику, // Отвори ми воротенька! // Двоє: Ой, що жи то за пан їде, // Ой, що жи нам за дар везе? // Всі: Золотее зернятко, // Найкращее дитятонько. // Пустіти нас, пустіти нас, // В явір воювати! // Двоє: Не пустимо, не пустимо, // Мости поламати. // Всі: А ми пости поломимо, // Ще й грошима посиплемо, // Пріч підемо* [Записано від Черноуса Федора Васильовича, 14.02.1951 р. н.].

Під час виконання гаївки дві учасниці, піднявши руки вгору, утворюють «ворота», інші учасники проходять через «ворота», співаючи. Між ними відбувається своєрідний діалог. Усі учасники проходять через т. зв. «ворота». Двоє дівчат (останніх) не пропускають через «ворота» інших, вимагаючи плату. Потім дівчата, яких затримали, утворюють «ворота».

Символ Воріт може трактуватись у кількох значеннях. Ворота – як в'їзд на подвір'я до господарства – символізують доступ до господи. У біблійній символіці «вузькі ворота» – дорога заповіді Христових, «широкі ворота» – життя серед багатства і комфорту, в погоні за марнославністю. Небесні ворота за давніми віруваннями – брама, яку відчиняє Бог у небі. Через неї у Святу ніч перед Великоднем до своїх нащадків приходять духи – душі померлих предків.

Слід зазначити, що жителі села Підлісся пов'язують мотиви цієї гаївки з приходом нового хліборобського року. Вона розкриває символіку небесних воріт, що відчинялися назустріч народженому сонцю.

Великоднє дійство розпочинається традиційною гаївкою, що є своєрідною зав'язкою в композиції гаївкового обряду: *В нашім селі на горбочку, // стоїть церква на видочку, // Коло неї мов ті квіти, // ходять старші, ходять діти. // Ходять хлопці і дівчата, // Пауциківські голуб'ята // Заспіваймо паняночки, //*

веселої гаївочки [Записано від Довбуш Марії Миколаївни, 19.06.1963 р. н.].

Тотемно-анімістичні культури та міфічні вірування виявили тісний зв'язок із темою пробудження та розквіту природи, швидкого проростання трав, сільськогосподарських злаків. Тому їх елементи часто наявні у наступній групі гаївок – господарсько-вегетаційних (рослинних). У минулому ці твори спирались на імітування процесів сіяння та вирощування різних культур, що супроводжувалося магічними текстами (на зразок замовлянь), і мали сприяти швидкому зростанню злаків і родючості природи. Тепер ці твори виконуються, як правило, у формі хороводу, який водиться по колу, у центрі нього ж одна людина, яка зображає все, про що співається у гаївці.

Прикладом є гаївка «Мак», де простежується зв'язок цієї магічної рослини із тотемними віруваннями у птахів і тварин: *Синичко, синичко, // пташко маленька, // Ой чи чула, чи бачила, // як в полі сіють мак? // – Ой так, ой так-так, так у полі сіють мак // – Ой так, ой так-так, так у полі сіють мак. // Синичко, синичко, // пташко маленька, // Ой чи чула, чи бачила, // як в полі росте мак? // – Ой так, ой так-так, так у полі сіють мак* [Записано від Черноуса Федора Васильовича, 14.02.1951 р. н.].

Водночас одразу простежуються сільськогосподарські мотиви. Адже далі перелічуються всі етапи праці та вирощування – як сходять мак, як росте, як цвіте, як його скородять, як косять, як в'яжуть, як труть, як ідять тощо. За словами М. Грушевського, – «сеї мотив – хороводними, імітаційними рухами пособляти зростові потрібних рослин, – очевидно лежить в основі різних веснянкових дій, і я думаю, що вони були магічними діями, виконуваними старшими, перше ніж зійшли на гри молодіжці. Такі забави колись стояли у дуже тісній зв'язку з магічними, вегетаційними танками, церемоніями, діями, котрих серія починалася з початком соняшного року і переходила через весь господарський сезон, пильнуючи розбудити, зміцнити, розвинути природні явища добродійні, корисні, потрібні, а знейтралізувати ворожі і шкідливі» [1, с. 56].

Уже в гаївці «Посію я огірочки» цей мотив переплетений з жартівливо-іронічним. Відбувається поділ на групи хлопців та дівчат. Відтак гра набуває статево-рольових ознак, що пов'язані із залицянням, сватанням: *Посію я огірочки, // від фігури до майочки, // Най сі в'ют, най сі в'ют, // Пауциківські парубочки, // Най сі б'ют, най сі б'ют // Наші верби грушки родять, // Наші хлопці босі ходять, // Грай, жуче, грай, наш добрий край* [Записано від Адамович Параскевії Миколаївни 03.05.1931 р. н.].

Із гаївок-забав околиць досліджуваного села чи не найбільш поширений так званий «Ремінець». Дівчата утворюють коло, а в середині ходить жінка, яку вони намагаються сховати: – *Сам ходжу, сам ходжу. // – А діти, а жінку, де-с діти поподівав? // – Грім побив, грім побив, дощ потопив, // А ти старий воробєю, сам загинь сам, сам пропадеш* [Записано від Себедин Ганни Михайлівни, 12.08.1929 р. н.].

Поза колом у такт гаївки ходить хлопець, що хоче викрасти дівчину, але старасться це приховати: – *Не буду ж бо я сам, // Ой піду я в неді-*

леньку, та й вибиру си дівочку // Кращюю, липшюю, // Ой не сам я буду, не пропаду! [Записано від Себедин Ганни Михайлівни, 12.08.1929 р. н.]

Проте наприкінці пісні хлопцеві вдається проникнути в коло. Він ловить дівчину і тікає з нею.

Гаївка «Жучок» має велику кількість варіантів на різних територіях Західної України. У досліджуваному селі ця гаївка має висміювальний характер, а під образами-символами жучка і жучихи криються людські постаті.

Гра «Жучок», символізує безкінечний рух і вічне життя: *Ходить жучок по ручині, // А жучиха по долині // Грай, жуче, грай, небоже // Най ти Господь допоможе. // А на жучку жупанина, // А сам жучок як дитина. // А на жучку жупан куций, // А сам жучок чорновусий, // Грай, жуче, грай, небоже // Най ти Господь допоможе* [Записано від Черноуса Федора Васильовича, 14.02.1951 р. н.]

Усі учасники (дівчата) стають у довгий ряд парами, повернені обличчям одна до одної. Кожна бере правою рукою свою ліву руку зверху в кисті. Тримаючи так, бере лівою рукою праву руку зверху в кисті іншої дівчини з пари. Таким чином утворюються «крісельця», по яких ходить «жучок». Дві високі дівчини йдуть по обох боках пар і підтримують за руки «жучка» – маленького хлопчика. Усі весь час співають і поволі йдуть довкола церкви.

Одним з провідних мотивів весняних любовних творів є мотив чарування (приворожування, привертання) милого-судженого, з яким пов'язуються образи магічного ромен-зілля, рути, барвінку, інших чародійних трав. Особливо вияву весняні ворожіння набувають у гаївці «Дубовая лавочка», якою завершувався період весняних ігрищ та гулянок: *Дубовая лавочка // Дубовая лавочка, лавочка, // Ішла нею Насточка, Насточка. // На всі боки гляділа, гляділа, // Чи не їде мій милий, мій милий. // Чи не везе чобітки, чобітки, // Щей золоті підківки, підківки. // Будуть вони рипіти, рипіти, // А підківки дзвеніти, дзвеніти. // Де ти, Настко, бувала, бувала, // Як діврова палала, палала? // Ми діврову гасили, гасили // Горшком воду носили, носили* [Записано від Джус Стефанії Романівни, 28.11.1949 р. н.]

Любовна тематика, за нашими спостереженнями, є найпоширенішою як серед давніших, так і сучасних текстів гаївок, що побутують у с. Підлісся. У стародавніх текстах зберігається атрибутіка історичної епохи (зброя, кінь, кінська упряж, дорогий одяг тощо). Кінь як супутник воїна здавна викликав шанобливе ставлення. Бойових коней князі хоронили на спеціальних помостах і насипали над ними кургани, наче над воїнами, адже ці тварини неодноразово рятували життя своїм наїзникам. Ця тварина виступає як символ швидкості, витривалості, нескореного духу, степової волі, а ще – свідок усіх перемог, переживань і почуттів свого власника. Повернення зі скарбами свідчить про вдалий похід, героїчну звитягу: *На всі боки гляділа, гляділа, // Чи не їде їй милий, їй милий? // Чи не везе чобітки, чобітки? // Ще й золоті підківки, підківки. // Щоб чобітки рипіли, рипіли, // А підківки дзвеніли, дзвеніли* [Записано від Джус Стефанії Романівни, 28.11.1949 р. н.]

Дуже часто головний герой порівнюється із соколом або голубом, що літає навколо лісу і знаходить дівчину, яка ворожить. Ці гаївки належать до часу, коли князі не забирали дівчат силою, а викрадали за згодою. Подібними до образу царенка є образ Білзорчика, у досліджуваному регіоні він має назву Білодарчика, що збирається поплисти по Дунаю, щоб «шукати собі челядоньки», чи «знайти собі посестриченьку»: *Білодарю-білодарчику, // Поплинь, поплинь по Дунайчику, // Умий, собі тай головоньку, // Розчеши си росу косоньку, // Умий, умий, біле личенько. // Утри, утри, чорні оченька, // Зазуй, зазуй черевиченьки, // Та й візьмися попід боченьки, // Шукай собі черня доченьки* [Записано від Адамович Параскіївї Миколаївни, 03.05.1931 р. н.]

Учасниці за допомогою рук імітують, як пливе Білодарчик, «миє головоньку», «чеше косоньку», «миє личенько», «витирає оченька», «взуває черевиченьки», «береться попід боченька».

Продовженням цієї ж теми є гаївка «Іванчику-подолянчику»: *Іванчику-подолянчику, // Поплинь, поплинь по Дунайчику, // Розчеши косу-росу, // Ще й чорненькїї брівці, // Умий, умий, біле личенько. // Утри, утри, чорні оченька. // З калинового луку, // Вибирай собі другу. // З найсолодшого меду вибирай собі третю* [Записано від Адамович Параскіївї Миколаївни, 03.05.1931 р. н.]. Всі учасники стоять півколом. А одна з учасниць ходить перед ними і руками показує, як пливе, як чеше косу, брівці.

У гаївках, де переважають хліборобські мотиви, майже завжди є згадка про залицяння хлопців до дівчат чи навпаки – дівчат до хлопців. Але є багато веснянок і гаївок, де весільні мотиви – залицяння, сватання, заклики одружуватись, «переспівування» пар виступають домінуючими.

У гаївці «Перепілко, біла зірко» всі учасники стоять півколом. А одна з учасниць ходить перед ними. На словах «ой, старий муж їде, нагаї ще несе» – ховається за спинами учасниць, бо дуже перелякана. А на словах «молодий муж їде чоботяга везе» – виходить з-за спин учасниць, плескає в долоні і тішиться, що молодий муж везе подарунок: *Перепілко, біла зірко, // Молодий муж їде, // Чоботета, спідничину, коралики несе // Тут була, тут була, // Перепілонька // Тут була, тут була, // Ясна зіронька, // Перепілко, біла зірко, // Ой старий муж їде, нагаї ще несе* [Записано від Себедин Ганни Михайлівни, 12.08.1929 р. н.]

У досліджуваному регіоні щороку збираються як молоді, так і старші люди для того, щоб згадати і підтримати народні традиції. Серед записаних нами гаївок є як цілком оригінальні, так і такі, що трапляються й в інших регіонах України. У с. Підлісся гаївки виконуються у Великодні свята. Старші люди і молодь після гощення (діал. *застілля*) ідуть до церкви, де гуртом заспівують гаївки, які доволі часто виконуються з певними рухами.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Таким чином, зафіксовані тексти гаївок належать до господарсько-вегетаційної (рослинної), інтимно-ліричної (любовної), розважально-жартівливої груп. Для проаналізованих гаївок характерні такі мотиви: відкриття небесних воріт (прихід нового хліборобського року); боротьби

(битви); війни та викупу; сільськогосподарських робіт; чарування (приворожування, привертання) тощо. Проаналізувавши символіку зафіксованих пісенних текстів, ми з'ясували, що центральними образами-символами у гаївках почасти є символи відкритих Воріт, небес, церкви; жучка і жучихи, синиці, голуба, сокола; маку, ромензілля, рути, барвінку тощо. Охарактеризувавши

особливості жестикуляції, яка супроводжує виконання гаївок, зазначимо, що вони підпорядковані в основному практично-магічній меті: прикликати весну, прогнати зиму, «виворожити» урожайне літо, напроорокувати дівчатам і парубкам вдале обрання пари і весілля. При виконанні гаївок водяться хороводи, які покликані підтримати святковий настрій.

Список літератури:

1. Гнатюк В. Вибрані статті про народну творчість / В. Гнатюк. – К.: Наук. думка, 1966. – 247 с.
2. Голяк В. Омеля Партицький – наш визначний краєнин [Текст] / В. Голяк // Новий час. – 1995. – 1 лют. – С. 15–17.
3. Грушевський М. Історія української літератури: в 6 т. / М. Грушевський. – Т. 1. – К.: Либідь, 1993. – 392 с.
4. Давидюк В. Первісна міфологія в українському фольклорі (синхронічно-хронологічні аспекти): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: спец. 09.00.12 / В. Давидюк; Київський ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 1998. – 41 с.
5. Дей О. Сторінки української фольклористики / О. Дей. – К.: Наукова думка, 1975. – 262 с.
6. Закувала зозуленька: антологія української народної поетичної творчості / [вступ. ст., упоряд. та прим. Н. С. Шумади]. – К.: Веселка, 1998. – 510 с.
7. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні: У 2 кн. / С. Килимник. – Кн. 1. – К.: Обереги, 1994. – 400 с.
8. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні: У 2 кн. / С. Килимник. – Кн. 2. – К.: АТ «Обереги», 1994. – 528 с.
9. Кирчів Р. Із фольклорних регіонів України. Нариси й статті / Р. Кирчів. – Львів: ІН НАНУ, 2002. – 350 с.
10. Колесса Ф. Українська усна словесність / Ф. Колесса; вст. ст. М. Мушинки. – Едмонтон: Канадський ін-т укр. студій, Альбертський ун-т, 1983. – 645 с.
11. Міндер Т. Весняна календарно-обрядова поезія українців: регіональна специфіка та жанрова динаміка: дис. канд. філол. наук: 10.01.07 / Т. Міндер. – Львівський національний ун-т ім. І. Франка – Л., 2004. – 247 с.

Бульчева В.В., Вивчарук Н.М.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ГАЙВКИ В СИСТЕМЕ УКРАїнСКОЇ ВЕСЕННЬОЇ ОБРЯДОВОЇ ПЕСНИ СЕЛА ПОДЛЕСЬЕ

Аннотація

В статті проаналізовано тематику гаївок і основні мотиви. Исследованы образы и символика текстов. Охарактеризованы особенности жестикуляции при исполнении песен. Доказано, что гаивки выполняются с практически-магической целью. Выяснено, что символическими являются сакральные и тотемно-анимистические образы. В статье исследованы гаивки, зафиксированные с уст жителей села Подлесье, которые принадлежат к различным тематическим группам: хозяйственно-вегетационной (растительной), интимно-лирической (любовной), развлекательно-шуточной.

Ключевые слова: образ, тема, мотив, символ, жанр, фольклор, гаївка, ліризм, психологізм, жестикуляція, імітація.

Bulicheva V.V., Vivcharyk N.M.

Prykarpation National University named Vasyl Stefanyk

HAIVKY IN THE SYSTEM OF FOLK SONGS OF THE VILLEGE PIDLISSIA

Summary

The topics of haivky and their main motives were analyzed in the article. The images and symbols of the texts were explored, the features and gestures in the performance of these songs were described. It is proved that haivky are performed with a practical magic purpose. It was revealed that the second and totem-animistic images are symbolic. In the article haivky, recorded from the villagers of Pidlissia, were analyzed. The songs belong to various thematic groups: vegetative, intimate-lyrical (love), entertaining-humorous.

Keywords: image, theme, motive, symbol, genre, folklore, master, lyricism, psychologism, gesticulation, imitation.